

Dawne koszary ułanów w Toruniu z 1884 roku – przegląd wybranych problemów badawczych

Barbara Wójtowicz

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie

Słowa kluczowe: Toruń, koszary, koszary ułanów, architektura szkieletowa XIX w., techniczna architektura szkieletowa, Twierdza Toruń

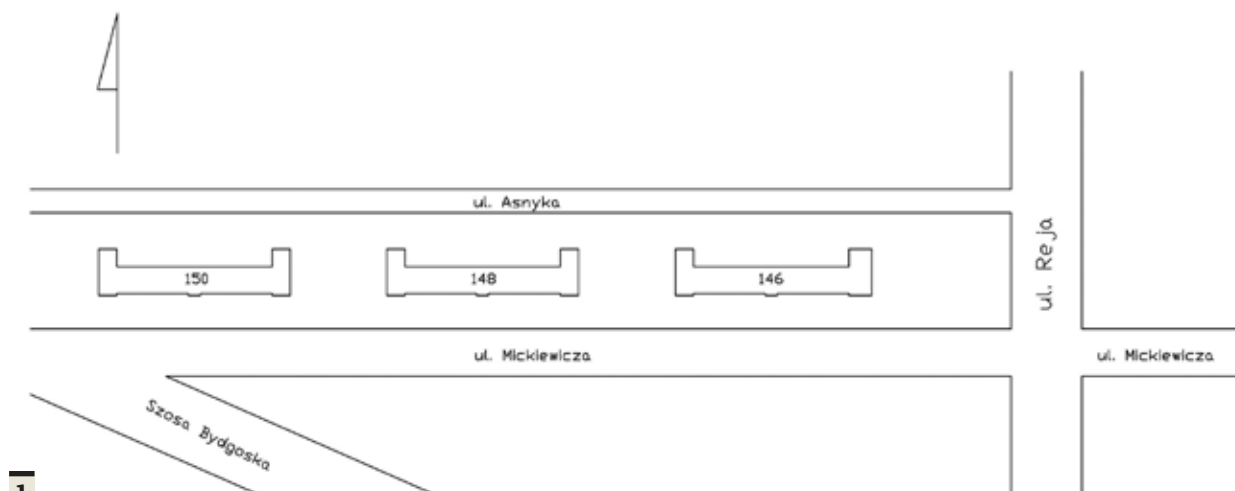
TORUŃSKA ARCHITEKTURA WOJSKOWA w sposób nierozdzielny łączy się z XIX-wiecznymi dziejami miasta i jego dużym znaczeniem w pruskiej polityce militarnej. W 1872 roku podniesiona została forteczna ranga Torunia i rozpoczął się proces budowy twierdzy pierścieniowej. To właśnie militarny charakter miasta wpłynął na jego ówczesny wygląd i typ zabudowy, gdzie zdecydowaną przewagę miały obiekty wojskowe, od dzieł fortecznych po budynki stanowiące zaplecze twierdzy, jak magazyny, piekarnie czy szpital. Większość z nich przetrwała do dziś i pełni nową funkcję, wpisując się w obraz współczesnego Torunia.

Pośród licznych toruńskich obiektów militarnych przypominających czasy twierdzy zachował się na Bydgoskim Przedmieściu ciekawy zespół budynków dawnych koszar ułanów (il. 1). Budynki stanowiły część nieistniejącego już obszernego kompleksu koszarowego. Założenie powstało w 1884 roku dla 4. (I. Pomorskiego) Pułku Ułanów von Schmidta, w pobliżu pośredniego fortu artyleryjskiego IVa Heinrich von Plauen (pol. IX Bolesław Chrobry). W roku tym wciąż trwały intensywne prace przy rozbudowie twierdzy. Ciągłe zwiększająca się liczebność garnizonu toruńskiego powodowała konieczność tworzenia nowych koszar, które powstawały najczęściej na rozwijających się przedmieściach.

O Twierdzy Toruń pisano wiele¹. Także temat XIX-wiecznej toruńskiej architektury szkieletowej był niejednokrotnie podejmowany przez badaczy². Jednak dawne koszary ułanów znajdowały się poza sferą bliższego zainteresowania. Poza ogólnymi wzmiankami w publikacjach dotyczących Twierdzy Toruń czy architektury miasta ich problematyka nie została dotychczas szerzej podjęta przez literaturę przedmiotu³. Niniejszy artykuł stanowi jedynie pobieżny przegląd wybranych problemów badawczych, których przedstawienie w sposób wnikliwy i wyczerpujący nie jest możliwe ze względu na rozmiar i charakter tekstu⁴. Do najistotniejszych zadań należało przeprowadzenie analizy architektury, konstrukcji oraz układu funkcjonalno-przestrzennego. Inny ważny temat badań to koszary ułanów na tle XIX-wiecznej architektury koszarowej i szkieletowej. Oddzielne zagadnienie stanowi problematyka konserwatorska.

Pierwotny układ założenia koszar ułanów

Pierwotne założenie koszar ułanów powstało na obszarze wchodzącym w skład trzeciego rejonu zakazów budowlanych z 1871 roku⁵, architektura budynków nie była więc uwarunkowana szczególnymi obostrzeniami i mogła być ukształtowana w niemal dowolny sposób. Kompleks koszarowy (il. 2) rozlokowano na terenie



1

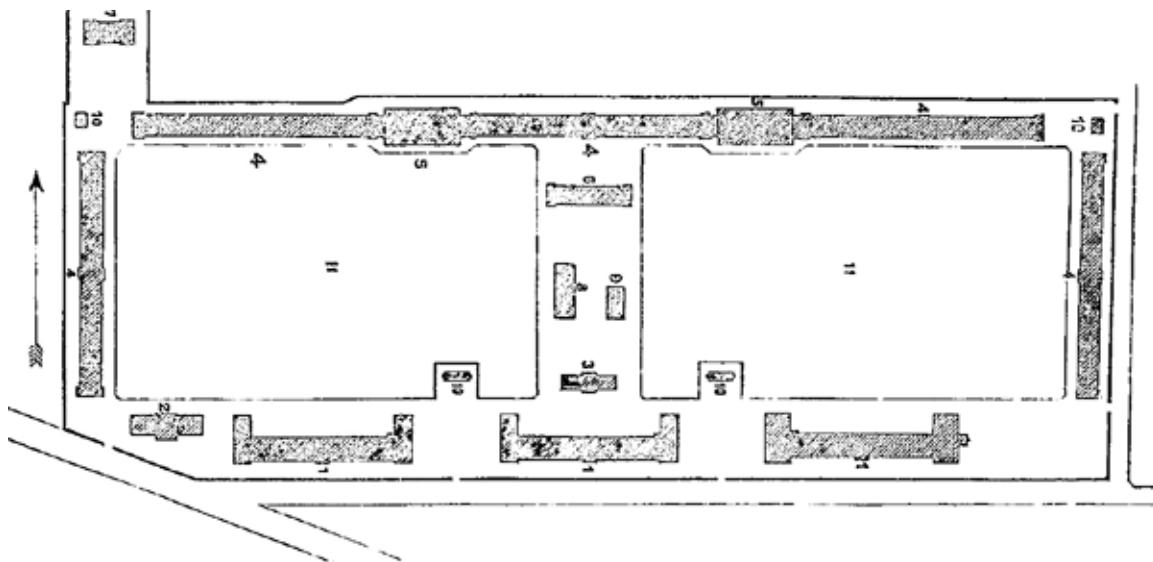
o kształcie wydłużonego wieloboku, którego granice podkreślała rozmieszczona przy każdym z boków zabudowa. Od południa znajdowały się zachowane do dziś trzy wolno stojące budynki mieszkalne (il. 3-7) oraz budynek administracyjny (il. 8). Na wschodnim, północnym i zachodnim skrzydle kompleksu mieściły się, w formie zabudowy zwartej, stajnie. Na osi północ-południe całego założenia rozmieszczono budynek kuchni, stajnię, wozownię oraz kuźnię. Po obu stronach osi powstały dwa prostokątne place do jazdy.

Architektura i układ funkcjonalno-przestrzenny

Na zespół zachowanych budynków mieszkalnych dawnych koszar ułanów składają się trzy analogiczne budynki, które mieszczą się przy ul. Mickiewicza 146, 148 i 150. Budynki te zbudowane są na planie wydłużonego prostokąta z ryzalitem środkowym oraz dwoma skrzydłami bocznymi dostawionymi prostopadle do budynku głównego (il. 9, 10). Według pierwotnego

założenia budynki o numerach 148 (II) i 150 (III) były jednakowe, natomiast skrzydła budynku nr 146 (I) są trochę szersze od skrzydeł pozostałych dwóch obiektów. Skrzydła boczne oraz ryzalit środkowy zostały nieco wysunięte przed tylną elewację. Budynki są dwukondygnacyjne z użytkowym poddaszem, częściowo podpiwniczone. Skrzydła boczne oraz ryzalit środkowy są trzykondygnacyjne, podpiwniczone. Każda część budynku przekryta jest oddzielnym dachem. Ciąg komunikacyjny znajduje się wzdłuż ściany północnej. W poszczególnych budynkach występują nieznaczne odstępstwa od ogólnej zasady ukształtowania rzutu, co jest skutkiem późniejszych dobudów.

Analiza układu funkcjonalno-przestrzennego wykazała, że rzut koszar ukształtowany został w typie korytarzowym⁶ (il. 9, 10). W pierwotnym ukształtowaniu wnętrza wzdłuż północnej ściany budynku głównego przebiegał korytarz, który łączył się z prostopadłymi do niego krótszymi korytarzami skrzydeł bocznych. W każdym budynku znajdowały się trzy klatki schodowe: jedna w ryzalicie środkowym i po



2



jednej w skrzydłach bocznych. Dzięki temu wszystkie części budynku, pomieszczenia oraz kondygnacje były ze sobą skomunikowane.

Rozpatrując inne założenia koszarowe powstałe dla Cesarstwa Niemieckiego w ostatniej ćwierci XIX wieku, odnaleźć można liczne przykłady budynków koszarowych o podobnej dyspozycji wnętrza i ukształtowaniu bryły. Różnica istnieje w materiale, w jakim poszczególne obiekty zostały wzniesione. Analogie do toruńskich koszar znaleźć można w budynkach koszarowych powstałych w tym samym czasie w Halle, Frankfurt nad Odrą, Stargardzie Szczecińskim, Gnieźnie, Pasewalk czy Wrocławiu.

Konstrukcja

W XIX wieku, pomimo pojawienia się nowoczesnych żelaznych konstrukcji, popularnością cieszyła się architektura drewniana, w tym szkieletowa, i drewno

pozostało jednym z ważniejszych materiałów budowlanych. Wiązało się to między innymi z poszukiwaniem przez poszczególne kraje europejskie własnego narodowego stylu w budownictwie, będącego symbolem ich odrębności. Na przestrzeni XIX wieku pojawiały się nowe nurty i tendencje w architekturze szkieletowej, które często były odbiciem historyzujących form powstającej w tym czasie architektury murowanej lub nawiązaniem do konstrukcji szkieletowych wieków wcześniejszych oraz elementów rodzimych. Do najpopularniejszych nurtów tego okresu zalicza się techniczną architekturę szkieletową, jak również recepcję gotyku i renesansu niemieckiego w architekturze szkieletowej i ich odmiany⁷.

W kontekście koszar toruńskich uwagę należy skoncentrować na technicznej architekturze szkieletowej (*Technisches Fachwerk*), która wykształciła się w latach 20. XIX wieku w Berlinie i Darmstadt i w krótkim czasie rozprzestrzeniła się na całe Niemcy, a także na Cesarstwo Austro-Węgier, Francję i Skandynawię. Ten typ architektury występuje w czystej, podstawowej formie, ale wyróżnia się także jego podgrupy – style szkoły berlińskiej oraz styl szwajcarski Friedricha Eisenlohra. Charakterystyczna dla technicznej architektury szkieletowej jest kratownica (*Rasterfachwerk*), którą tworzą elementy konstrukcyjne pionowe i poziome, z dodatkowymi usztywnieniami w formie krzyża św. Andrzeja, stosowane na wysokości piętra w strefie podokiennej lub ścianki kolankowej, rozmieszczone w równej odległości. Wykonane maszynowo, mają mniejszy niż tradycyjny przekrój, niemal identyczny dla wszystkich elementów (słupy, rygle itd.), których krawędzie są najczęściej fazowane. Wypełnienie pól kratownicy stanowi cegła, zazwyczaj nieotynkowana. Za najstarszy obiekt o cechach architektury technicznej uważa się rozbudowaną w latach 1833-1834 kostnicę na cmentarzu Listner autorstwa Hugo von Ritgena⁸.

1. Schematyczny plan sytuacyjny zachowanych budynków. Rys. B. Wójtowicz

1. Schematic site plan of the extant buildings. Fig. B. Wójtowicz

2. Plan dawnego założenia koszar ułanów: 1 – koszary, 2 – budynek administracyjny, 3 – budynek kuchni, 4 – stajnia, 5 – arena, 6 – stajnia dla koni oficerów, 7 – stajnia dla chorych koni, 8 – kuźnia, 9 – wozownia, 10 – latryna, 11 – plac do jazdy. Źródło: *Statistische Nachweisungen über die wichtigsten in den Jahren 1881 bis 1885 vollendeten Bauten der Garnison-Bauverwaltung des Deutschen Reiches*, „Zeitschrift für Bauwesen”, R. 37, 1887, s. 16

2. Plan of the Uhlan barracks complex: 1 – barracks, 2 – office building, 3 – kitchen, 4 – stable, 5 – arena, 6 – stable for the officers' horses, 7 – stable for sick horses, 8 – forge, 9 – coach house, 10 – latrine, 11 – horse riding yard. Source: *Statistische Nachweisungen über die wichtigsten in den Jahren 1881 bis 1885 vollendeten Bauten der Garnison and Bauverwaltung des Deutschen Reiches*, „Zeitschrift für Bauwesen”, V. 37, 1887, p. 16

3. Budynek II, widok od południa. Fot. B. Wójtowicz, 2011

3. Building II, view from the south. Photo by B. Wójtowicz, 2011



4



6



5



7



8

Z analizy konstrukcji wynika, że budynki dawnych koszar ułanów reprezentują nurt XIX-wiecznej technicznej architektury szkieletowej (il. 11, 12). Posiadają one typowe cechy ten nurtu charakteryzujące. Wszystkie trzy budynki wzniesione zostały w drewnianej

4. Budynek II, skrzydło boczne zachodnie.
Fot. B. Wójtowicz, 2011

4. Building II, west wing. Photo by B. Wójtowicz, 2011

5. Budynek I, ryzalit środkowy, elewacja północna.
Fot. B. Wójtowicz, 2011

5. Building I, middle avant-corps, north elevation. Photo by B. Wójtowicz, 2011

6. Budynek III, fragment elewacji północnej, skrzydło boczne wschodnie. Fot. B. Wójtowicz, 2011

6. Building III, a fragment of the north elevation, east wing. Photo by B. Wójtowicz, 2011

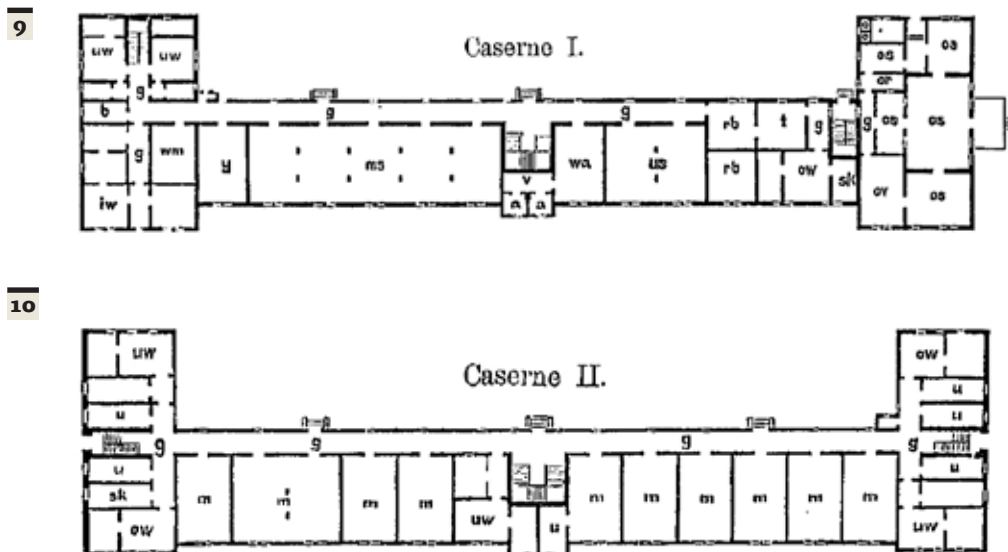
7. Budynek III, skrzydło boczne wschodnie, elewacja wschodnia. Fot. B. Wójtowicz, 2011

7. Building III, east side wing, east elevation. Photo by B. Wójtowicz, 2011

8. Dawny budynek administracyjny koszar ułanów, ul. Szosa Bydgoska, widok od południowego wschodu. Fot. B. Wójtowicz, 2012

8. Former office building of the Uhlan barracks, Szosa Bydgoska street, view from the south-east. Photo by B. Wójtowicz, 2012

konstrukcji szkieletowej piętrowej, gdzie każde piętro posiada konstrukcję samodzielną. Fundament budynków jest murowany. Szkielet tworzą połączone ze sobą elementy poziome (podwalina, rygle, oczep), pionowe (słupy) i skośne (mieczy i zastrzały usztywniające). Na fundamencie spoczywa podwalina. Układ drewnianych elementów konstrukcyjnych tworzących ramę jest prosty, wzbogacony usztywnieniami w postaci krzyży św. Andrzeja oraz pojedynczych zastrzałów. Proste połączenia słupów i rygli tworzą kratownice z polami w kształcie prostokątów lub kwadratów. Wszystkie elementy konstrukcyjne, z wyjątkiem tych w obrębie otworów okiennych, są fazowane. Rygle nadokienne posiadają charakterystyczne zacięcie (il. 13). Wypełnienie szkieletu stanowi nietynkowana czerwona cegła maszynowa i jest nieznacznie cofnięte w stosunku do krawędzi drewnianych elementów konstrukcyjnych. Nad otworami cegła ułożona jest na rolkę. Dekoracja występuje w postaci snycersko opracowanych końcówek belek stropowych, oczepów



oraz podwalin i krokwi (il. 14). Dekoracyjnie potraktowane zostały także miecze. Elementy konstrukcyjne pierwotnie pokryte były brązową farbą.

Porównując układy elementów konstrukcyjnych koszar ułańskich z podręcznikami dla cieśli i budowniczych z końca XIX i początku XX wieku⁹, można stwierdzić, że stanowią sztandarowy przykład popularnych ówczesnie i sprawdzonych rozwiązań. W tym typie architektonicznym powstawały najczęściej budynki dworcowe, koszarowe, uzdrowiskowe, domy robotnicze czy budynki gospodarcze. Na terenie Torunia techniczna architektura szkieletowa była chętnie i powszechnie stosowana. Nurt ten reprezentują między innymi kamienica czynszowa przy ul. Bydgoskiej 33

(il. 15) i budynek dawnego kasyna oficerskiego przy ul. Sienkiewicza 33 (il. 16).

Interesującym zagadnieniem jest połączenie drewnianej konstrukcji szkieletowej z funkcją koszar. Na tle powstających w ostatniej ćwierci XIX wieku założeń koszarowych koszary ułanów mogą wydawać się założeniem o przestarzałym typie konstrukcji. Nie są one jednak przypadkiem odosobnionym, o czym świadczą na przykład koszary dla 2. przybocznego pułku huzarów w Poznaniu, blok koszarowy na terenie kompleksu koszarowego w Górnej Grupie związany z garnizonem Grudziądz czy budynki koszar na toruńskim Rudaku.

Zagadnienia konserwatorskie

Stan zachowania trzech opisanych wyżej budynków pokoszarowych ogólnie określa się jako zły (il. 17, 18). Wszystkie budynki poddane zostały podobnym działaniom destrukcyjnym o różnym stopniu nasilenia, wszystkie noszą też ślady użytkowania przez współczesnych właścicieli. Wprowadzone zostały zmiany w bryle, elewacjach oraz wnętrzach. Wiele zniszczeń powstało wskutek zaniedbania. Poza destrukcyjną działalnością człowieka widać także niszczące działanie czynników atmosferycznych i biologicznych.

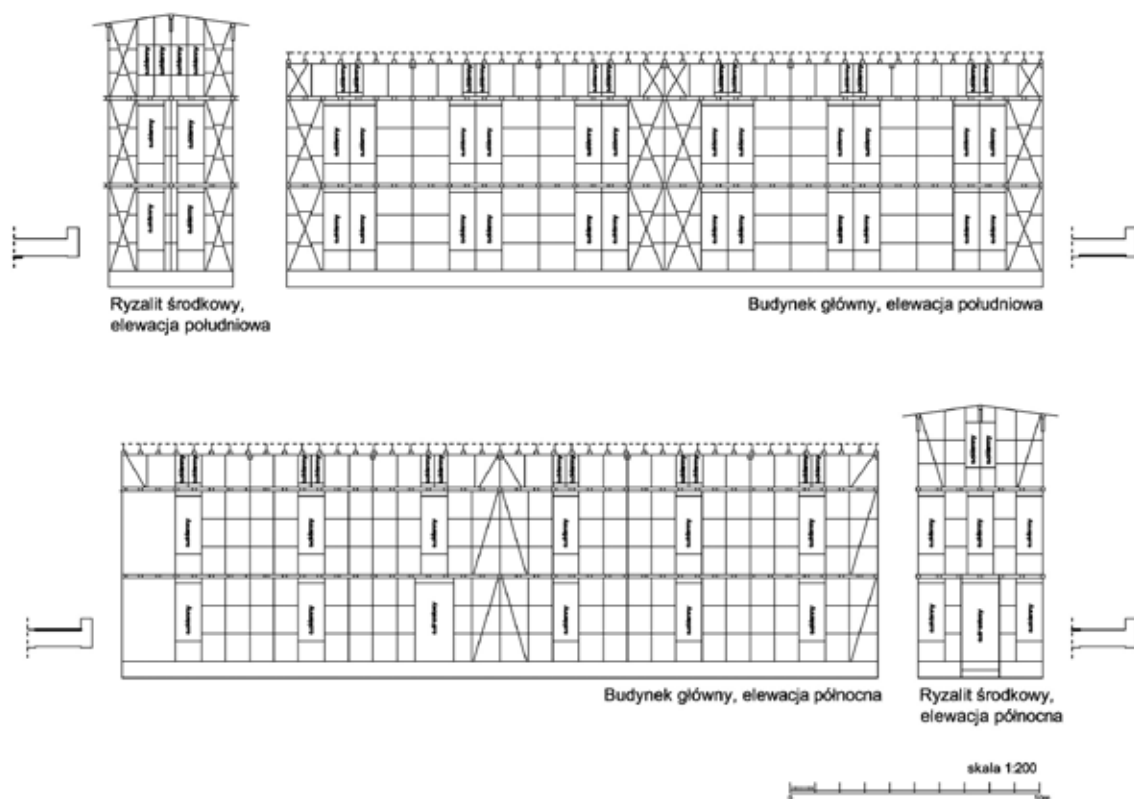
Zmiany poczynione w bryle w niewielkim stopniu ją dezintegrują i zaburzają czytelność. W większości miejsc pierwotny układ elementów konstrukcyjnych jest wyraźny, możliwa do zbadania jest także większość złączy ciesielskich. Ze względu na pełnioną współcześnie przez budynki funkcję trudno jest

9. Dawne koszary ułanów o konstrukcji szkieletowej z 1884 r., rzut parteru budynku I. Źródło: *Statistische Nachrichten über die wichtigsten in den Jahren 1881 bis 1885 vollendeten Bauten der Garnison-Bauverwaltung des Deutschen Reiches*, „Zeitschrift für Bauwesen”, R. 37, 1887, s. 17

9. Former Uhlán barracks with a framework construction of 1884, ground floor plan of building I. Source: *Statistische Nachrichten über die wichtigsten in den Jahren 1881 bis 1885 vollendeten Bauten der Garnison-Bauverwaltung des Deutschen Reiches*, "Zeitschrift für Bauwesen", V. 37, 1887, S. 17

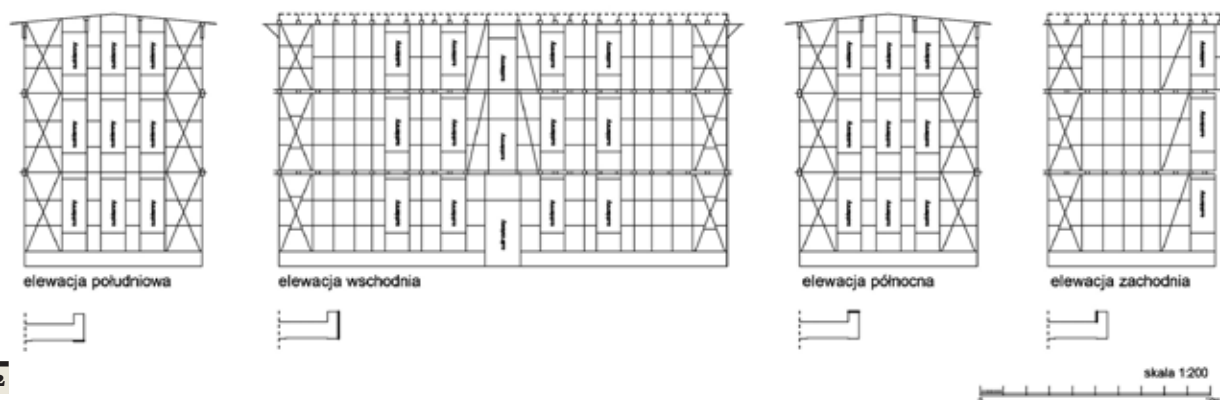
- 10.** Dawne koszary ułanów o konstrukcji szkieletowej z 1884 r., rzut parteru budynku II. Źródło: *Statistische Nachweisungen über die wichtigsten in den Jahren 1881 bis 1885 vollendeten Bauten der Garnison-Bauverwaltung des Deutschen Reiches*, „Zeitschrift für Bauwesen”, R. 37, 1887, s. 17

- 10.** Former Uhlan barracks with a framework construction of 1884, ground floor plan of building II. Source: *Statistische Nachrichten über die wichtigsten in den Jahren 1881 bis 1885 vollendeten Bauten der Garnison-Bauverwaltung des Deutschen Reiches*, "Zeitschrift für Bauwesen", V. 37, 1887, S. 17



11

Skrzydło boczne wschodnie



12

zbadać i ocenić, w jakim stopniu początkowy układ funkcjonalno-przestrzenny został zatarty. Otoczenie budynków jest zaniedbane, chaotyczne i niespójne. Obraz taki niekorzystnie wpływa na odbiór całości i nie pozwala na postrzeganie dawnych koszar w kategoriach estetycznych.

Pomimo złego stanu zachowania koszar toruńskie wciąż posiadają pewne cechy szczególne. Są dobrym obiektem do prowadzenia wieloaspektowych badań z różnych dziedzin, nie są też całkowicie pozbawione wartości historycznej, artystycznej i użytkowej. Żeby zaznaczyć obecność zagadnień konserwatorskich, warto skupić się choćby na ich współczesnej funkcji.

Koszary ułanów od początku swojego istnienia służyły kwaterunkowi wojsk. Po II wojnie światowej budynki przeznaczono na mieszkania komunalne o niskim standardzie. Współczesna wtórna funkcja stanowi w pewnym sensie kontynuację funkcji pierwotnej,

11. 12. Schematyczne przedstawienie układu elementów konstrukcyjnych na podstawie budynku II, od ryzalitu środkowego, przez część wschodnią budynku głównego, do skrzydła bocznego wschodniego. Rozwiązanie części zachodniej budynku jest analogiczne. Rys. B. Wójtowicz

11. 12. Schematic presentation of the system of structural elements of building II, from the middle avant-corps, through the east part of the main building, to the east side wing. The layout of the west part of the building is similar. Fig. B. Wójtowicz

którą ogólnie określa się jako mieszkalną i jest najbardziej odpowiednia dla budynków dawnych koszar. Należy zadbać o jej utrzymanie, inna funkcja bowiem mogłaby spowodować konieczność drastycznych przekształceń wnętrza. Zarzucenie obecnej funkcji, przy braku perspektywy innego zagospodarowania zespołu koszarowego, może doprowadzić do całkowitego jego zniszczenia. Utrzymywanie przez cały okres istnienia zabudowań koszarowych funkcji użytkowej sprawiło, że nie podzieliły losu wielu innych obiektów XIX-wiecznej architektury szkieletowej i nie zostały zburzone. Wysoka użyteczność budynków nie spełnia jednak całkowicie współczesnych wymagań, zwłaszcza związanych z termoizolacją, co w największym stopniu przyczynia się do braku poszanowania autentycznej substancji przez użytkowników.

Toruńskie koszary ułanów budzą, zwłaszcza u przeciętnego odbiorcy, raczej negatywne emocje, co w dużej mierze spowodowane jest ich obecnym stanem zachowania. Jednak w ogólnym odbiorze budynki te wraz z otoczeniem stanowią coraz bardziej unikatowy widok. Oddziałują swoją monumentalną bryłą i skalą założenia jak żaden inny obiekt szkieletowy



13



14



15



16

13. Budynek III, oryginalna stolarka okienna. Fot. B. Wójtowicz, 2011

13. Building III, original window woodwork. Photo by B. Wójtowicz, 2011

14. Budynek I, dekoracyjnie opracowane zakończenia belek stropowych, oczepów i podwalin. Fot. B. Wójtowicz, 2011

14. Building I, decorative trimmings of ceiling beams, caps and sill plates. Photo by B. Wójtowicz, 2011

15. XIX-wieczna kamienica czynszowa w konstrukcji szkieletowej, ul. Bydgoska 33. Fot. B. Wójtowicz, 2012

15. 19th-century tenement house with a frame construction, 33 Bydgoska street. Photo by B. Wójtowicz, 2012

16. Dawne kasyno oficerskie, ul. Sienkiewicza 33. Fot. B. Wójtowicz, 2012

16. Former officer's casino, 33 Sienkiewicza street. Photo by B. Wójtowicz, 2012



17. Budynek III, skrzydło boczne zachodnie, narożnik północno-zachodni, uszkodzenia mechaniczne cokołu i odspojenie tynku, wymienione fragmenty podwaliny, uszkodzenia elementów szkieletu i wypełnienia, otynkowane fragmenty pól z wypełnieniem, wzmocnienie konstrukcji metalowymi elementami. Fot. B. Wójtowicz, 2012

17. Building III, west side wing, north-west corner, mechanical damage of the plinth and loosened plaster, replaced fragments of still plates, damaged elements of the frame and the filling, plastered fragments of the fields with the filling, structure reinforced with metal elements. Photo by B. Wójtowicz, 2012

18. Budynek II, ciesielskie znaki montażowe na elementach konstrukcyjnych. Fot. B. Wójtowicz, 2012

18. Building II, carpenter's marks on structural elements. Photo by B. Wójtowicz, 2012

z toruńskich przedmieść. Architektura szkieletowa często bowiem ginie wśród rozrastających się naokoło nowoczesnych budowli.

Problem niszczenia architektury szkieletowej toruńskich przedmieść jest zauważany i poruszany, co budzi nadzieję na dalszy rozwój jej ochrony. Ważnym zabiegiem było wpisanie układu urbanistycznego Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków do rejestru zabytków¹⁰. Wpisany obszar objął swym zasięgiem także dawne koszary ułanów.

Należy troszczyć się, by architektura szkieletowa nie zniknęła z krajobrazu Torunia, bo przecież to ona właśnie stanowiła o wyjątkowym charakterze

przedmieść, co na Bydgoskim Przedmieściu wciąż jest czytelne i możliwe do uchronienia. Dostrzeżenie potencjału budynków pokoszarowych da przede wszystkim szansę na ich zachowanie. Uświadomienie tego potencjału mieszkańcom wpłynie na bardziej pozytywny odbiór dawnych koszar przez nich samych oraz przez innych odbiorców, a co za tym idzie – na większą o nie troskę. ■

Barbara Wójtowicz, absolwentka Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, kierunek: Ochrona dóbr kultury, specjalność: konserwatorstwo. Obecnie pracuje w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Krakowie.

Przypisy

1 O Twierdzy Toruń pisali m.in.: K. Biskup, B. Dybaś, M. Giętkowski, Z. Karpus, L. Narębski, J. Pokrzywnicki, W. Rezmer, W. Rutkowski, J. Stankiewicz, E. Tomczak. Prace tych autorów należą do najbardziej popularnych.

2 Wybrane publikacje: J. Kucharzewska, *Wille fachwerkowe na Przedmieściu Bydgoskim w Toruniu*, [w:] *Studia z architektury nowoczesnej*, t. 1, Toruń 2000, s. 7-25; H. Ratajczak, *Badania drewnianego detalu architektonicznego XIX- i XX-wiecznej zabudowy szkieletowej przedmieść Torunia*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2002, nr 1, s. 31-40; M.R. Gogolin, *Estetyczne*

aspekty konstrukcji dziewiętnastowiecznych budowli szkieletowych na przykładzie wybranych obiektów rezydencjonalnych Bydgoskie przedmieście w Toruniu, [w:] VI Polsko-Niemiecka Konferencja Architektura ryglowa – wspólne dziedzictwo, Szczecin 2005, s. 147-166.

- 3 Publikacje najszersze poruszające temat toruńskich koszar ułanów: M.R. Gogolin, H. Ratajczak, *Problematyka ochrony XIX-wiecznej mieszkalnej zabudowy szkieletowej przedmieść na przykładzie Torunia*, [w:] Kierunki transformacji polskich miast w progu wstąpienia do Unii Europejskiej, Szczecin 2001, s. 70-99; J. Kucharzewska, *Architektura i urbanistyka Torunia w latach 1871-1920*, Warszawa 2004.
- 4 Artykuł jest skrótem przedstawieniem wyników badań prowadzonych w ramach pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem dr. inż. arch. Ulricha Schaafa, w której autorka podjęła temat dawnych toruńskich koszar ułanów. Opracowanie to po raz pierwszy obszernie traktuje ich problematykę i może stać się przyczynkiem do podjęcia dalszych badań.
- 5 Ustawa z dnia 21 grudnia 1871 r. (*Gesetz, betreffend die Beschränkungen des Grundeigentums in der Umgebung von Festungen*) stanowiła o ograniczeniach i zakazach budowlanych w otoczeniu twierdz w trzech określonych rejonach budowlanych, ustalała warunki odszkodowań i dotyczyła każdej niemieckiej twierdzy. Była to aktualizacja restrykcji obowiązujących już wcześniej. Rejony wyznaczane były na podstawie odległości od zewnętrznej linii obrony. Największe obostrzenia dotyczyły I i II rejonu. W III rejonie niedopuszczalne było m.in. wprowadzanie zmian w wysokości terenu, eksploatacja gliny, piasku i kamienia, zakładanie parków i budowa konstrukcji wieżowych. Z czasem zakazy były stosowane coraz mniej rygorystycznie.
- 6 G. Podruczny, *Twierdza od wewnątrz. Budownictwo wojskowe na Śląsku w latach 1740-1806*, Zabrze 2011, s. 64. Publikacja stanowi rzadkie i najbardziej kompleksowe źródło wiedzy na temat architektury garnizonowej, dostarcza wielu bardzo cennych informacji na temat rozwoju i typów europejskiej architektury wojskowej czasów nowożytnych.
- 7 Wszelkie przyjęte w artykule podziały zostały zaczerpnięte z publikacji: M. Imhoff, *Historisches Fachwerk. Zur Architekturgeschichte im 19. Jahrhundert in Deutschland, Großbritannien, Frankreich, Österreich, der Schweiz und den USA*, Bamberg 1996.
- 8 M. Imhoff, jw., s. 211.
- 9 Wybrane podręczniki: F. Stade, *Die Holzkonstruktion*, Leipzig 1904 (reprint: 1989); H. Issel, *Das Handbuch des Bautechnikers*, Leipzig 1905.
- 10 Układ urbanistyczny Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków, nr rej. zabytków A/1534, decyzja z dnia 10.07.2009 r.

Bibliografia

- Gogolin M.R., *Estetyczne aspekty konstrukcji dziewiętnastowiecznych budowli szkieletowych na przykładzie wybranych obiektów rezydencjonalnych Bydgoskie przedmieście w Toruniu*, [w:] VI Polsko-Niemiecka Konferencja Architektura ryglowa – wspólne dziedzictwo, Szczecin 2005.
- Gogolin M.R., Ratajczak H., *Problematyka ochrony XIX-wiecznej mieszkalnej zabudowy szkieletowej przedmieść na przykładzie Torunia*, [w:] Kierunki transformacji polskich miast w progu wstąpienia do Unii Europejskiej, Szczecin 2001.
- Imhoff M., *Historisches Fachwerk. Zur Architekturgeschichte im 19. Jahrhundert in Deutschland, Großbritannien, Frankreich, Österreich, der Schweiz und den USA*, Bamberg 1996.
- Issel H., *Das Handbuch des Bautechnikers*, Leipzig 1905.
- Kucharzewska J., *Architektura i urbanistyka Torunia w latach 1871-1920*, Warszawa 2004.
- Kucharzewska J., *Wille fachwerkowe na Przedmieściu Bydgoskim w Toruniu*, [w:] Malinowski J. (red.), *Studia z architektury nowoczesnej*, t. 1, Toruń 2000.
- Podruczny G., *Twierdza od wewnątrz. Budownictwo wojskowe na Śląsku w latach 1740-1806*, Zabrze 2011.
- Ratajczak H., *Badania drewnianego detalu architektonicznego XIX- i XX-wiecznej zabudowy szkieletowej przedmieść Torunia*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2002, nr 1, s. 31-40.
- Stade F., *Die Holzkonstruktion*, Leipzig 1904 (reprint: 1989).
- Statistische Nachweisungen über die wichtigsten in den Jahren 1881 bis 1885 vollendeten Bauten der Garnison-Bauverwaltung des Deutschen Reiches*, „Zeitschrift für Bauwesen”, R. 37, 1887, s. 16-17.

Summary

Former Uhlan barracks of 1884 in Toruń – review of selected research problems

The article is a short presentation of selected research problems concerning three buildings of old Uhlan barracks that survived in the Bydgoskie Przedmieście area in Toruń. The text is intended to present those not widely known buildings to the reader. The subject of the 19th-century frame architecture in

Toruń was often undertaken by the researchers, the former Uhlan barracks, however, were beyond the sphere of close interest. The article puts main emphasis on architecture, type of structure, as well as functional and spatial layout. A separate issue is the problem of conservation.

The complex of preserved residential buildings of the old Uhlan barracks includes three similar buildings situated at Mickiewicza 146, 148 and 150 street. The buildings formed

a part of the non-existent wide barracks complex which, in addition, included: an office building, stables, a kitchen, a coach house, a forge and two horse riding yards. The complex was established in 1884 for the 4th (1. Pomeranian) Uhlan Regiment of von Schmidt.

The buildings of the former barracks are built on the plan of an elongated rectangle with a middle avant-corps and two side wings perpendicular to the main building. The side wings and the middle avant-corps slightly protrude beyond the rear façade. These are two-storey buildings with usable attics, partially with basements. The side wings and the middle avant-corps have three storeys with basements.

The analysis of the functional and spatial layout showed that the plan of the barracks was of the corridor type. Analyzing other plans of barracks built for the German Empire in the last quarter of the 19th century, it is possible to find numerous examples of barracks buildings with an interior layout and shape of the structure similar to the barracks in Toruń.

The analysis of the structure proves that the discussed buildings are the example of the 19th-century technical frame architecture in Toruń. They have typical features characteristic of this trend: simple layout of structural wooden elements forming the frame, enriched in bracings in the form of saltires and single struts, filling with non-plastered brick, bevelled construction elements, decorative trimmings of the ceiling beams, caps, as well as sill plates and rafters. The brackets were also

decorated. Construction elements were originally covered with brown paint.

Comparing the systems of construction elements of the Uhlan barracks with the manuals for carpenters and builders from the late 19th and the early 20th century, it might be stated that they provide a major example of popular and reliable solutions of the time. Another interesting issue is the combination of the frame wooden structure with the function of the barracks.

The buildings of the former Uhlan barracks were subjected to similar destructive actions with varying degrees of intensity, all of them also bear the marks of use by the present owners. The destructive impact of atmospheric and biological factors is also noticeable. Despite their poor condition, the barracks in Toruń still have some special features. They make suitable objects for conducting multifaceted research in various fields, they are also not completely deprived of their historical, artistic and functional value.

It is necessary to take care of the frame architecture so as it would not disappear from the landscape of Toruń. It was this architecture that created the special character of the outskirts, and is still present there in the Bydgoskie Przedmieście area and possible to protect from destruction. Appreciating the potential of the barracks buildings is necessary for their preservation. Making the Toruń inhabitants aware of this potential will contribute to the more positive reception of the former barracks by them and also by visitors, and thereby to a greater care.